

Yrke – et viktig kjennemerke i folks liv

«Hva jobber du med?» «Hva er ditt yrke?» «Jeg er rådgiver, jeg er dataingeniør, jeg er rørlegger, jeg jobber med regnskap». Dette er noe vi ofte snakker om når vi møtes for første gang. Da har vi mer eller mindre plassert vårt nye bekjentskap, enten i hverdagslivet eller som vår bordkavaler i selskapslivet. Det vi ikke har gjort, er å plassere dette yrket inn i en yrkesstandard. Det trenger vi da heller ikke i selskapslivet. Men både for nasjonal statistikk og for internasjonal sammenliknbarhet er det viktig at en rørlegger eller en dataingeniør klassifiseres likt uansett hvem som samler inn data, eller i hvilket land dette skjer.

En ny standard for yrkesklassifisering er tatt i bruk fra og med 2011. Dette er den tredje norske revisjonen av standarden, alle med basis i den internasjonale standarden (ISCO – International Standard of Classification). Alle land i Europa som er med i EU, har tatt i bruk ny standard fra og med i år for internasjonal rapportering, selv om de fortsetter med sine egne nasjonale standarder. I Norge har Statistisk sentralbyrå valgt å ta i bruk den internasjonale standarden som norsk standard, med noen unntak. De første resultatene med den nye standarden vil være i Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) for 2011.

I denne artikkelen vil vi gjøre rede for den internasjonale og den nasjonale yrkesstandarder og det internasjonale arbeidet som ligger bak. Vi vil også presentere norske yrkesfordelinger.

Hva kreves i et yrke?

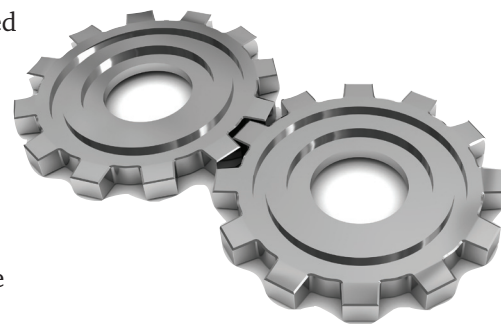
De fleste yrker har krav om noen grunnleggende kunnskaper og kompetanse på området. Når vi ringer etter en elektriker for å reparere det elektriske anlegget i huset vårt, er vi i Norge sikre på at han eller hun har den nødvendige fagkompetansen til å gjøre akkurat det. Han eller hun har skaffet seg denne kompetansen både gjennom utdanning og praksis i faget. En mekaniker har valgt en annen spesialisering i sin fagutdanning enn en elektriker. En lege har igjen en helt annen spesialisering og har dessuten krav om lengre utdanning. Grunnen er at arbeidsoppgavene blir sett på som mer komplekse, og dermed stilles det krav om lengre utdanning enn det gjør for en håndverker.

Men er utdanningskravene like i alle land? Det vil de ikke alltid være. Like arbeidsoppgaver skal likevel grupperes sammen, uavhengig av de enkelte lands utdanningskrav for yrket. Derfor kan vi for eksempel sammenlikne en lærer i et afrikansk land som Malawi med en i Norge. Deres arbeidsoppgaver vil være å undervise elever. Dette kan arte seg forskjellig i praksis ved at elevene i Malawi stort sett må klare seg med penn og papir, og har en lærer som underviser på tavla. Mens de fleste elevene i Norge har en helt annen tilgang på teknologiske hjelpemidler og en undervisningsform som preges av dette. Men basisen i arbeidsoppgavene er den samme, nemlig undervisningen.

436 yrker i verden

Allerede i 1921 begynte statistikere å drøfte behovet for en internasjonal yrkesgruppering. Likevel var det ikke før i 1958 at arbeidet var fullført, og den første internasjonale standarden ISCO-58 så dagens lys. I Norge tok det ytterligere noen år før vi fikk vår første norske standard i 1965. Denne var

Marit Getz Wold og
Inger Håland



Definisjon av yrkesstandard

Et system for å gruppere yrker etter arbeidsoppgaver basert på kompetansenivå og spesialisering. Kompetansenivå er definert ut fra hvilken utdanning som vanligvis kreves i yrket.



Inger Håland (t.v.) er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk. (inger.haland@ssb.no)

Marit Getz Wold er samfunnsøkonom og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk. (marit.wold@ssb.no)

basert på ISCO-58, men vel så viktig var tilpasningen og samarbeidet mellom de nordiske landene. Den fikk navnet NYK, som er forkortelse for Nordisk YrkesKlassifisering.

I 1998 publiserte Statistisk sentralbyrå en ny norsk yrkesklassifisering, STYRK (Standard for YrkesKlassifisering), med basis i ISCO-88. I 2008 lanserte ILO (International Labour Organisation) en foreløpig siste utgave. Denne har fått navnet ISCO-08 og danner basis for vår nye norske yrkesklassifisering som trådte i kraft 1. januar 2011 (se tekstboks om ISCO). I forordet til standarden skriver ILO at ISCO-08 aggregerer alle yrker i verden i 436 «unit groups», som vi oversetter som yrker i norsk standard.

Siden vår forrige utgave av standarden, fra 1998, har våre internasjonale bånd økt. Kravene til internasjonal sammenliknbar statistikk øker også i takt med at økonomien blir mer globalisert. EUs statistikkbyrå Eurostat har involvert seg i arbeidet med utformingen av den nye yrkesstandarden. Det er sentralt for EU å få en best mulig oversikt over arbeidsmarkedet i sine land både på grunn av prinsippet om fri flyt av arbeidskraft og fordi dette er en viktig størrelse i analyse av og planer for den generelle økonomiske planleggingen. Norge er knyttet til Eurostat gjennom vår EØS-avtale.

Yrkesstandarden skal speile arbeidslivet

Arbeidslivet har endret seg svært mye siden ISCO-88 ble utformet. Spesielt har inntoget av informasjonsteknologi endret mange arbeidsoppgaver. I 1988 var det fremdeles mange som levde av å skrive på maskin etter diktat eller punche inn data på hullkort eller hullbånd. I dag skriver de fleste sine egne dokumenter på pc, og store tallrekker kommer på elektroniske filer. Internett fantes ikke i den forrige standarden og følgelig var det ingen yrker som webingeniør, webdesigner, teknisk ansvarlig for Internett og intranett i bedriftene osv. Disse eksemplene viser behovet for at yrkesstandarden hele tida må oppdateres for å speile samfunnsutviklingen.

Arbeidet med å utforme en felles yrkesstandard for alle land har vært meget tidkrevende. ILO startet arbeidet med denne siste versjonen allerede i 2000. Prosessen ble drevet fram av en arbeidsgruppe med medlemmer fra Australia, Bermuda, Botswana, Canada, Kina, Frankrike, Tyskland, Sør-Korea, Russland, Sverige, England, Uruguay og Kina. I tillegg var det representanter fra Eurostats og FNs statistikkdivisjon. Det sier seg selv at det var et møysommelig arbeid å oppnå enighet blant alle disse. Blant annet var språkbarrieren krevende da ILO har tre offisielle språk, engelsk, fransk og spansk.

Den viktigste årsaken til behovet for en revisjon er som nevnt at det innenfor den teknologiske delen av arbeidsmarkedet har skjedd en rivende utvikling. Mange av yrkene innenfor industrien har også endret karakter, oftest i retning av at yrkene blir mer spesialisert og krever mer kompetanse. Men de ti hovedfeltene er de samme som i forrige utgave (se tekstboks om oppbygging av yrkesstandard).

30 yrker er ute av vår nasjonale standard

Ut fra den internasjonale standarden vil det være behov for å gjøre nasjonale tilpasninger. Statistisk sentralbyrå har kuttet ut 30 yrker i den nye nasjonale standarden. Dette gjelder yrker som «traditional chiefs and heads of village» – landsbyhøvding og «scribes and related workers», som oversatt til norsk vil være yr-

ket skriver. Dette er typiske yrker for utviklingsland med landsbyorganisering og med stor grad av analfabetisme.

Kritikken mot den forrige internasjonale standarden var blant annet at de mannsdominerte yrkene var langt mer oppdelte enn de kvinnedominerte. I ISCO-08 har man forsøkt å ta hensyn til denne kritikken, og kontorarbeid er derfor blitt delt opp i flere yrker enn tidligere. I Norge har vi imidlertid ikke denne oppdelingen etter ulike arbeidsoppgaver og spesialiseringer. Vi har ikke lenger sekretærer som stort sett bare gjør enkle rutineoppgaver, mens andre bruker pc til ulik korrespondanse, rapport-skriving med videre. Så for Norge sin del har ikke ISCO-08s forsøk på mer oppsplitting av et kvinnedominert yrkesområde som kontorarbeid vært vellykket. Derimot har Norge fulgt opp oppsplittingen av helseyrker. Så samlet gjenstår det å se om intensjonen med å spre kvinner på flere yrker har lyktes.

ISCO – The International Classification of Occupations

International Labour Organization (ILO), et organ under FN, er det øverste ansvarlige organ for den offisielle yrkesstandarden. Yrkesstandarden tilhører den internasjonale familien av økonomiske og sosiale klassifikasjoner og kalles The International Standard Classification of Occupations (ISCO). ISCO er et redskap for å organisere yrker i klart definerte grupper som viser oppgaver og ansvar knyttet til dette yrket. Standarden har som mål å være:

- en basis for internasjonal rapportering, sammenlikning og utveksling av statistiske og administrative data om yrker
- en modell for utvikling av nasjonale yrkesstandarder
- et system som kan brukes i klientrettet sammenheng, det vil si yrkesveiledning og arbeidsformidling for å finne de rette ansatte til de rette yrkene.

Oppbygging av yrkesstandarden

De ti hovedfeltene:

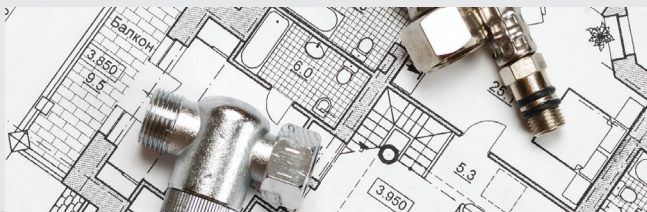
1. Ledere
2. Akademiske yrker
3. Høyskoleyrker
4. Kontoryrker
5. Salgs- og serviceyrker
6. Bønder, fiskere mv.
7. Håndverkere
8. Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.
9. Renholdere, hjelpearbeidere mv.
0. Militære yrker og uoppdelt

Hierarkisk oppbygging av standarden

Hvert av hovedfeltene er igjen hierarkisk oppdelt i undergrupper på to, tre og fire siffer. Fire siffergruppen beskriver hvert enkelt yrke:

Prinsippene bak oppbyggingen av yrkesstandarden er at de ulike nivåene skal vise grupper av yrker som har flest mulige likheter, fra det overordnede nivået med ett siffer ned til det konkrete yrket spesifisert på fire siffer. Yrket rørlegger kan illustrere oppbyggingen:

- | | | |
|-------------------------|------|----------------------------|
| 1. siffer – yrkesfelt | 7 | Håndverkere |
| 2. siffer – yrkesområde | 71 | Byggarbeidere |
| 3. siffer – yrkesgruppe | 712 | Bygningstekniske arbeidere |
| 4. siffer – yrke | 7126 | Rørleggere og VVS-montører |



Beskrivelsen av arbeidsoppgavene som kan inngå i yrket 7126 Rørleggere og VVS-montører:

7126 Rørleggere og VVS-montører

Rørleggere og VVS-montører setter sammen, monterer, reparerer og vedlikeholder rørsystemer, avløp, rørledninger, installasjoner og utstyr for vann, gass, drenering, kloakk, varme-, kjøle- og ventilasjonssystemer og for hydraulisk- og pneumatisk utstyr.

I arbeidsoppgavene kan inngå å

- kutte, trekke, bøye, kople sammen, installere, vedlikeholde og reparere rør og utstyr for vann, varme, sanitær, luft-, brannsluknings- og kjøleanlegg
- undersøke plantegninger og spesifikasjoner for rør- og ventilasjonssystemer og bestemme egnede materialer
- måle, skjære, bøye, skjøte, montere, vedlikeholde og reparere rør og utstyr for drenering, oppvarming, ventilasjon, vannforsyning og kloakksystemer
- montere oppvaskmaskiner og varmtvannsberedere, vasker og klossetter
- kontrollere og teste utstyr som er installert ved å lese av målere, ta væsketrykksprøver, observere mv.

De fleste rørleggere og VVS-montører gjør bare deler av det som beskrives her. Legg merke til at det her bare står beskrevet arbeidsoppgavene, standarden beskjefter seg ikke med kvaliteten på arbeidet eller personlige egenskaper. Men det sier seg selv at rørleggeren og VVS-montøren må beherske sitt fag for å kunne utføre disse arbeidsoppgavene.

Yrkestitler som tilhører dette yrket: rørlegger, rørleggerlærling, VVS-montør, lærling VVS mv.



Norge er generelt mindre hierarkisk i sin oppbygging av arbeidslivet enn mange andre land. I den norske tilpasningen har vi i mange sammenhenger ikke yrker både som «professionals» og som «associate professionals». Et eksempel er fysioterapeut, hvor den internasjonale standarden også har en fysioterapeutassistent. Dette er ikke et formelt autorisert yrke i Norge. I Norge har derfor standarden 406 yrker.

Europeiske tilpasninger

ISCO-08 har tatt hensyn til forskjeller i økonomisk utviklingsnivå mellom land. I mindre utviklede land vil mange bønders yrkesutøvelse være basert på selvberging, «subsistence farmers». ILOs definisjon av selvbergingsbonden er at hun eller han i hovedsak jobber for å skaffe mat til egen husholdning, og at lite av produksjonen er markedsrettet.

Eurostat har forespurt sine medlemsland og assosierte medlemmer om denne yrkesgruppen kunne ekskluderes fra den europeiske versjonen. Det er verdt å merke seg at flere land, blant andre Romania, rapporterte at også denne yrkesgruppen fortsatt eksisterer. Eurostat har derfor konkludert med at ingen av de foreslåtte yrkesgrupperingene kan kuttes ut fra den europeiske versjonen av standarden, men at de enkelte land står fritt i utarbeidingen av sine nasjonale versjoner.

I den nye norske standarden har vi kuttet ut selvbergingsbonden. Vi har heller ikke med yrker som skopussere, som lever bare av å pusse sko på gata, eller strandselgere, som bærer hele varebeholdningen med seg.

Internasjonale sammenlikninger

Hovedprinsippene i yrkesstandarden er at det enkelte yrke skal registreres likt uavhengig av hvor yrkesutøveren arbeider. Det synes opplagt at ILOs krav må ligge til grunn om det skal være mulig å lage internasjonalt sammenliknbare statistikker. Men det er fortsatt mange utfordringer knyttet til dette, spesielt i å sammenlikne land på ulike økonomiske utviklingsnivåer. I Norge har en bilmekaniker oftest en utdanning og et fagbrev, mens det er mer uvanlig i for eksempel mange utviklingsland. Men alle lands bilmekanikere reparerer biler, så det er logisk at de klassifiseres likt. Det overordnede prinsippet er samme arbeidsoppgaver – samme yrke.

Når det gjelder et yrke som baker, kan det bli mer komplisert. En bakeriarbeider som baker brød i hovedsak ved automatiske produksjonsprosesser, har ikke samme arbeidsoppgaver som en tradisjonell baker. Bakeriarbeideren grupperes sammen med andre maskinoperatører, mens bakeren grupperes sammen med håndverkere. I Norge vil derfor produksjonen av brød deles i to yrker.

Diskusjonene rundt klassifiseringen av legeyrket kan stå som et eksempel på utfordringer knyttet til å komme fram til kompromiss som kan aksepteres av alle parter. I vestlige land som Norge er legeutdanning en lang universitetsutdanning med strenge vitenskapelige krav til den konkrete yrkesutøvelsen. I land som Kina er det andre prinsipp som legges til grunn for både utdanning og godkjenning av leger. Det er ikke en sak for ILO å vurdere hvilke av disse som er best. En utdanning innenfor det som kan kalles tradisjonell eller alternativ medisin, kan kreve lang formell utdanning, grundig kompetanse og ferdighet. For eksempel kan en akupunktørutdanning vare i opp til seks år i Kina, og akupunktørens og legens oppgave er i stor grad lik, nemlig å kurere

syke mennesker. I Norge derimot, er akupunktør ikke en beskyttet tittel som krever en formell utdanning og godkjenning. For leger vil det derfor framkomme forskjeller i det enkelte lands implementering av den offisielle standarden.

Ulik yrkesfordeling for kvinner og menn

Om vi ser på fordelingen av yrker etter kjønn, basert på standarden Statistisk sentralbyrå har brukt fram til nå, vil vi se ulikheter mellom kvinner og menn. Om lag 10 prosent av kvinnene er butikkmedarbeidere, mens bare 5 prosent av mennene har dette yrket. Om vi slår sammen hjelpepleiere, omsorgsarbeidere og sykepleiere, har vi favnet 14 prosent av alle kvinner i yrkeslivet. Menns yrkesvalg er fordelt over langt flere yrker enn kvinners (se tabell 1 og 2). De ti mest «populære» yrkene blant kvinner dekker 50 prosent av alle sysselsatte kvinner. Slik er det ikke for menn. De ti mest «populære» yrkene for menn dekker bare 26 prosent av alle sysselsatte menn.

I 1998-utgaven av yrkesstandarden er det til sammen 353 mulige yrker. I den nye standarden, som trådte i kraft 1. januar 2011, er det mulig å gi tall for 406 yrker.

Hva bruker vi yrkesstandarden til?

Variabelen yrke inngår i mange intervjubaserte spørreundersøkelser av personers og husholdningers meninger og adferd. Den inngår også i administrative registre over arbeidstakere. En felles forståelse og definisjon av de ulike yrkene er en forutsetning for å kunne ha nytte av denne informasjonen i for eksempel samfunnsplanlegging. I sykefraværstatistikken er yrke et beskrivende kjennemerke. Hvilke yrker har høyt sykefravær, er en lege sykere enn en sykepleier? I lønnsstatistikken forklarer yrkesinndelingen deler av forskjellen mellom kvinners og menns lønnsnivå. Hva tjente en kvinnelig sykepleier sammenliknet med en mannlig ingeniør? Standarden brukes også i statistikk over arbeidsmiljø.

Yrkesstandarden brukes også av NAV i deres rolle som arbeidsformidlere. Personer som registrerer seg som ledige hos NAV, lager sin egen søkeprofil hvor yrke og yrkestitler inngår som sentrale elementer. Profilen benyttes blant annet til søk mot ledige stillinger, som også er klassifisert på basis av yrkesstandarden.

Et yrke kan ha flere titler

På grunnlag av standarden blir det utarbeidet en yrkeskatalog, en indeks. Standarden definerer et yrke, mens katalogen/indeksen har oversikt over titlene. En tittel som konsulent skjuler mange ulike yrker som regnskapskonsulent, salgskonsulent med videre. Titler brukes også på ulike måter i ulike deler av arbeidslivet. En yrkestittel i en bedrift kan ha helt andre arbeidsoppgaver enn tilsvarende tittel i en annen bedrift. Dette er en utfordring i produksjonen av statistikk. Det er derfor det er nødvendig med en yrkesstandard som definerer innholdet i yrkene.

Framtida?

Behov for nye standarder vil melde seg fordi innholdet i yrker endres stadig, nye yrker oppstår, og noen gamle forsvinner. Nye måter å jobbe på, ny teknologi, endret organisering av arbeidsliv og produksjon av varer og tjenester vil bidra til dette. Vi kan bare spekulere på hvor lang tid det vil gå til den neste internasjonale revisjonen.

Tabell 1. De ti yrkene med høyest sysselsetting av kvinner. 2009. Antall og prosent

	Antall	Prosent
I alt	589 000	49
5221 Butikkmedarbeidere	120 000	10
5132 Hjelpepleiere, omsorgsarbeidere	78 000	7
3231 Sykepleiere (inkl. spesialsykepleiere)	78 000	7
5131 Barne- og ungdomsarbeidere	74 000	6
3310 Grunnskolelærere	53 000	4
9132 Rengjøringspersonale	45 000	4
5139 Annet pleie- og omsorgspersonale	45 000	4
4114 Kontormedarbeidere	39 000	3
3432 Regnskapsførere	29 000	2
3320 Førskolelærere	28 000	2

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. De ti yrkene med høyest sysselsetting av menn. 2009. Antall og prosent

	Antall	Prosent
I alt	348 000	26
5221 Butikkmedarbeidere	65 000	5
7125 Tømrere og snekkere	56 000	4
2120 IT-systemerere og dataingeniører mv.	53 000	4
7241 Elektrikere	34 000	3
4131 Lagermedarbeidere	28 000	2
8323 Lastebil- og vogntogførere	26 000	2
6121 Bønder (melke- og husdyrprodusenter)	25 000	2
1210 Administrerende direktører	21 000	2
5163 Vaktmestre	20 000	1
5224 Selgere (en gros)	20 000	1

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

ILO: International Standard Classification of Occupations 2008 (ISCO-08).

Standarden for yrkesklassifisering (STYRK). NOS C 521, Statistisk sentralbyrå.